

en liten undersøkelse jeg har latt foreta. Ved en stikkprøve har jeg villet bringe på det rene i hvilken utstrekning våre domstoler legger vitneprov om vognens fart til grunn for sine avgjørelser i bilsaker. — Undersøkelsen omfatter en fortlopende serie på 300 av Auto-Tarifforeningens dommer i bilsaker. I 44 tilfelle var der ikke tvist om ansvarsspørsmålet, bare om størrelsen av den erstatning som skulle ytes. Av de øvrige 256 dommer spilte i 178 tilfelle farten en rolle ved avgjørelsen av ansvarsspørsmålet. I 78 tilfelle var farten uten betydning. — Med andre ord: I ca. 70 pst. av de saker hvor der var tvist om ansvarsspørsmålet, spilte fartsbedømmelsen inn. Denne bedømmelse måtte domstolene i de aller fleste tilfelle basere på vitneprov, det vil si på et materiale som tallrike eksperimenter har vist er nesten uten verdi. Nå — dette er jo ikke akkurat noe epokegjørende funn, egnet til å ikles den store patos, men skulle det allikevel være en snev av *bon-sens* i La Rochefoucaulds bitre ord: «Sannheten gjør ikke så meget gagn i verden, som dens skinn gjør skade.»

Som jeg før har antydnet er en forsikringsjurist henvist til stadig å bygge viktige avgjørelser på det skrevne og det talte ord, på sakkyndige og på vitner, på erklæringer og utsagn av mange slags. Han representerer på dette område ikke den egentlige sakkyndighet, og det forserte tempo hvori han arbeider, gir ham nokså liten anledning til å gruble over sine iakttagelser. Etterhånden vil han få en dyp mistillit til sine medmenneskers dommer og utsagn. — Den rene objektivitet finnes nok, men den er en funklende stjerne som sjelden viser seg på himmelen.

Dagfinn Dahl.

Samtiden 1956

Carl Bornemeier:

OPPGJØRET VI IKKE BLIR KVITT

Krigen og okkupasjonen er vi på sett og vis ferdig med, skjønt minnet lever om at også mennesker som stod oss nær ble mishandlet. Landssvikoppgjøret er det annerledes med. Det var fullt og helt vår egen sak — med ansvar for oss som nasjon. Det er heller ikke nok at oppgjøret avskrekker fra gjentagelser. Vi må også innforlive flest mulig av de dømte og deres meningsfeller i en nasjonal fellesfront som holder, om vi på ny blir angrepet.

Et innblikk i en av de menneskeskjebner oppgjøret gjaldt fikk vi under stortingsdebatten nylig om ettergivelse av straff og erstatning for landssvik. Det ble referert følgende utsagn fra en av dommerne i saken om en domfældt: «Han har aldri følt seg som landssviker, og desto større er hans fortvilelse blitt ettersom årene er gått, og det har vist seg umulig for ham å komme i stilling igjen, til tross for at han ble frifunnet for påstanden om tap av adgangen til å oppnå offentlig tjeneste.» Dommen var visst forholdsvis mild, og vi vet jo ikke noe om vedkommendes kvalifikasjoner. Men det er vel slik som en stortingsmann sa under debatten, at hadde N. N. oppnådd en aldri så beskjedne offentlig stilling, ville han ha gjenvunnet den følelse av menneskeverd han nå har mistet.»

Hva vedkommer dette oss, vil mange si. De aller fleste av de dømte er jo dessuten kommet i arbeid, så gode som arbeidsforholdene har vært. La meg da få nevne en personlig opplevelse kort etter frigjøringen.

Som gammel strafferettsjurist hadde jeg i 1945 gjenom fengselets direktør fått anledning til å hilse på noen av fangene på Møllergaten 19, som jeg ofte før har gjort. — En fange var den unge dødsdømte Reidar Haaland, og jeg glemmer ham aldri. Han så opp fra en andaktsbok av en kjent skotsk predikant, da jeg kom inn i sellen, og jeg vet aldri å ha sett noen som sterkere gav inntrykk av å være

rede til å ta sin straff enn denne unge mann. Han lot ikke til å føle noen bitterhet over dommen.

Leser vi så Haalands-dommen i «Rettsidende» 1945, ser vi at et mindretall, høyesterettsdommerne Sigurd Fougner og Edvin Alten ikke fant at Haalands innmeldelse i «Nasjonal Samling» var straffbar etter straffelovens § 86 — landsforræderi — og at dødsstraff etter dette mindretalls mening ikke burde anvendes for de andre meget alvorlige tilfelle som tilfallet gjaldt. Nå vel, mange dommer blir avsagt under tvil og dissens, og selv om nettopp Haalands-saken som prejudikat kan ha bidradd til andre dødsdommer, er det ikke noe å gjelde ved det.

Men så kommer noe meget alvorlig til: Var Haalands sak kommet opp på et senere tidspunkt, ville han etter den alminnelige oppfatning blant jurister ikke vært dømt til døden. Straffeutmålingen i landssviksaker ble nemlig mildere etter hvert som vi kom på avstand fra okkupasjonstiden. Selv om han var blitt dømt til livsvarig fengsel, ville han antagelig etter de regler som gjelder om løslatelse før tiden av straffanger, i dag vært en fri mann.

Her er det vårt ansvar — det hele folks ansvar — melder seg. Selv om nemlig våre dommere personlig har vært helt uberørt av folkeopinionen, har de sannsynligvis ansett en forholdsvis streng straff nødvendig i den første tid etter frigjøringen, fordi dette stemte med den alminnelige rettsoppfatning dengang. Og folkeopinionen var vi selv med å skape.

Var landssvikoppkjøret et rettfærdig oppgjør? Høyesterettsadvokat Kiær Mordt har som titelen på hans nylig utkomne bok «Det urettfærdige rettsoppkjør» viser svart nei på spørsmålet. — Vanskelig må det her være å dømme for dem som selv på et eller annet vis har tatt del i oppkjøret. Vanskelig er det også for oss å gjøre seg opp en mening, som slapp å dømme i landssviksaker. Både de som ble dømt og vi andre, vil vel helst bli kvitt tanken på landssvikoppkjøret og de tvil som knytter seg til det. Å rippe opp i de enkelte rettskraftig avgjorte saker nytter jo ikke.

Rettfærdsspørsmålet, som kanskje en senere generasjon best kan løse, tvinger seg allikevel inn på oss alle, nå senest ved at svenske folkeretts- og strafferetts-jurister har påtatt

seg offentlig å felle dom over vesentlige sider ved dette norske rettsoppkjør.

Det er «Institutet för offentlig og internationell rätt», Stockholm, med professor Halvar Sundberg som leder, som har utgitt resposum og utredning om «Den norska rättsuppjörelsen». Professorene Hilding Eck og Erik Fahlbeck har bistått ved behandlingen av de folkerettslige spørsmål. De strafferettslige avsnitt er gjennomsett og korrigert av professor Ivar Strahl. Instituttet er hverken offentlig eller halv-offentlig, men et helt privat foretagende.

Selvsagt må vi legge stor vekt på en utenforståendes dom om dette oppkjøret, som setter spor etter seg i generasjoner. Visstnok er de svenske rettskyndige utenforstående også i den forstand, at de mangler den personlige opplevelse og erfaring om en okkupasjonstids nasjonale og psykiske konflikter. Den politiske vurdering som av og til skinner igjennom synes også noe ensidig. Men formelt og reelt er det selvsagt helt i orden, når det svenske rettsinstitut her etter anmodning av en svensk advokat har avgitt betenkning i 3 særskilte tilfelle, som gjelder svenske statsborgere og svenske interesser.

Litt betenkelig blir man, når det i sammenheng med dette offentliggjøres en generell uttalelse om dette norske rettsoppkjøret med resume på engelsk og finansiert av nordmenn som selv var dømt, og fra deres pårørende. En rede-gjørelse fra den annen part, fra norske jurister som har arbeidet med landssvikoppkjøret,¹ ville derfor ha stor interesse. Et fyldig materiale foreligger jo alt gjennom domspremisser, lovforarbeider og stortingsdebatter. På regjeringshold har det nok også lenge før det fra de domfældtes side ble skaffet fram denne svenske betenkning vært overveid å foranledige en mest mulig objektiv og saklig utredning av prinsipielle sider ved det hele oppkjør.

Et vesentlig utgangspunkt for de svenske forfattere er, at Norge ikke lenger var krigsskueplass etter overenskomsten i Trondheim 10. juni 1940 om at samtlige norske stridskrefter skulle legge ned våpnene og ikke igjen skulle gripe inn over-

¹ Etterskrift: H.r. advokat Annæus Schjødt har i «Verdens Gang» 26. mars skarpt kritisert den svenske betenkning, og pekt på dens ensidighet. *Hva med Andersökelan* C. B.

for Tyskland og dets forbundne. Det innrømmes at det folkerettslig allikevel bestod krigstilstand mellom Tyskland og Norge, da den norske regjering utenfor landets grenser medvirket til de alliertes seier og Norges frigjøring.

Et utgangspunkt er også helt naturlig, at de folkerettslige regler om okkupasjon kommer til anvendelse og bestemte både våre rettigheter og plikter. Dette forutsatte et visst samarbeid med okkupasjonsmakten. Den svenske betenkning bygger på setningen om at lovbestemmelser ikke til skade for noen tiltalt kan gis tilbakevirkende kraft eller anvendes mot noen som ikke gjennom kunngjøring av loven eller på annen måte har kunnet bli bekjent med innholdet.

Straffelovens § 86 setter jo straff ikke bare for bistand til fienden under krig, men også for bistand «med krig for øye». Det redegjøres derfor for, at man først under en senere del av okkupasjonstiden — da utsiktene til å drive tyskerne ut av landet var lysnet —, kunne anse bistand til okkupasjonsmakten som landsforræderi etter straffelovens § 86.

Blant de konklusjoner de svenske forfattere trekker skal ellers bare nevnes: Passivt medlemskap i «Nasjonal Samling» anses overhodet ikke straffbart som landsforræderi (landssvik). Den norske regjeringens lovbestemmelser (anordninger) under okkupasjonen har ifølge de svenske jurister overhodet ingen gyldighet, hvis de kommer i strid med bestemmelser fra okkupasjonsmakten, som er hjemlet ved Haag-avtalene. En rekke av landssvikanordningens bestemmelser antas å inneholde skjerpelser i forhold til eldre lovgivning, og kan derfor ikke gis tilbakevirkende kraft. Som en alminnelig innvending mot landssvikoppgjøret pekes det også på, at det i strid med menneskerettserklæringen av 1789 ikke har stilt alle likt for loven, og særlig fritatt for ansvar ti-tusener som tok arbeid ved tyske befestningsanlegg uten å være nødt til det.

Forbausende mildt dømmer de svenske rettskyndige om medlemmer av «Nasjonal Samling», som støttet okkupasjonsmakten aktivt også etter at denne grep inn i våre indre politiske forhold og vår statsforfatning. Det er i det hele ikke lett å frigjøre seg fra det inntrykk, at forfatterne har hatt lettere for å sette seg inn i Quisling-tilhengernes tenkemåte enn i tenkemåten hos oss andre. At kong Haakons regjering

representerte «den laglige statsmakten» bestrides jo ikke, men hvorfor da kjølig omtale den som «exilregjeringen», istedenfor som den norske regjering slik som vi gjør?

Overfor det norske synspunkt, at oppgjøret var en innenrikspolitisk nødvendighet for å forebygge «en våldsam utløsning av det oppmagasinerte hat», som overgrepene hadde skapt, innrømmes det nok at dette kunne være en nødutvei, et uomgjengelig offer til en opphisset folkeopinion, men «det er likväl et misbruk av ord att kalla en dylik inrikespolitisk uppgörelse en rättsuppgörelse». Ville det ikke være riktigere her å si at et rettsoppgjør som dette, både nå og i fremtiden nødvendigvis må i noen grad ta farve av den vredesaksjon som landssvik og landssvikt skaper i et fritt folk. —

Selv dette lille innblikk i den svenske betenkning vil vekke en følelse av ubehag hos norske lesere. Allermest de som ennå bærer merker på sin kropp av mishandlinger i okkupasjonstiden vil lett føle uvilje mot dette svenske innlegg i et norsk anliggende. Men det gjelder jo også et almenmenneskelig anliggende, og rettferdigheten er best tjent med at vi rolig overveier hva de svenske jurister har å si oss. Deres kritikk støtter seg til omfattende folkerettslig og straffrettslig viten, og vekten av den blir ikke mindre ved at den delvis faller sammen med den kritikk som fra autoritativt norsk hold alt i 1945 ble rettet mot grunnlaget for landssvikoppgjøret.

Professor Johs. Andenæs endte dengang en artikkel i «Norsk Saksførerblad» med følgende konklusjon: «1) Solidaransvaret i landssvikanordningens § 25 strider mot Grunnlovens § 97 og 104. 2) Gjennomført etter ordlyden og motivene blir resultatene ikke bare grunnlovsstridige, men også urimelige, praktisk uheldige og sosialt ytterst uheldige.» Dette solidaransvar er visstnok heller ikke i noe tilfelle gjort gjeldende.

Vår største strafferettsjurist i den siste menneskealder, professor Jon Skeie, stilte seg som bekjent meget kritisk til landssvikanordningene. I sine småskrifter «Forhandlingene med tyskerne 1940» og «Landssvik» gir han et bilde av situasjonen både faktisk og rettslig som må gjøre oss mindre selv sikre. Mot slutten av «Landssvik» skrev han, at «vi skal bygge på sikker rettsgrunn, ikke på ansvarsbestemmelser som er

ugyldige eller i beste fall omtvistelige». De tvil som her er til stede har jo domstolene med endelig virkning i de enkelte tilfelle tatt stilling til. Men almenheten bør også være oppmerksom på de umåtelige vanskeligheter som knytter seg til et rettsoppgjør som danner slutten på krig og okkupasjon. Det er tragediens siste akt.

Det nylagede og uklare ordet landssvik betyr jo rett og slett landsforræderi, og det var jo dessverre altfor mange som gjorde seg skyldig i denne forferdelige forbrytelse. Men vi skal være forsiktig både med bruk og misbruk av «landssviker» som navnestempel. Det er verd å feste seg ved at vår humane straffelov av 1902 med Getz og Hagerup som hovedforfattere helt unngikk ordet landsforræderi, men nøkternt og saklig nøyde seg med å angi forbrytelsens kjennemerker i lovparagrafene.

Særlig når det gjelder dem, hvis skyld består i passivt medlemskap, vil det bety meget også for de pårørende og for den dømtes ettermæle om vi i ord og tanke holder oss til den konkrete handling istedenfor tankeløst å bruke landssvikerstemplet.

Carl Bonnevie.

DA DEN DØDE VÅKNET

I.

Knut Hamsun skrev «Paa gjengrodde Stier» mens han ventet på at hans landssviksak skulle komme for retten og bli avgjort ved dom i Høyesterett. Politiet kom 14. juni 1945 og førte dikteren fra hans hjem på Nørholmen til Grimstad sykehus. Her var han internert den første sommeren. Dommen falt i Høyesterett tre år etter, og Hamsun lot den inappellable høyesterettsdommen sette punktum for sitt siste verk og sitt liv som dikter. Den siste linjen i «Paa gjengrodde Stier» står skilt ved en stjerne og god avstand fra bokens siste fabel, hvor den døde, halvblinde oldingen forteller om Maren Maria som gudskjelov fikk beholde g a n g synet. Sluttlinsen slår ned som lyn fra årets høyeste, lyseste himmel og kutter den geniale enetalen tvært over. Den forvandler en i virkeligheten uunngåelig høyesterettsdom til en dødsdom, som fullbyrdes på stedet.

«St. Hans 1948.

Idag har Høiesteret dømt, og jeg ender min Skrivning.»

Han var døv. Han ble mer og mer blind. Hånden skalv så den venstre måtte støtte den høyre når han skrev, det var en blind som ledet en blind. Dommen gjorde ham stum.

Knut Hamsun tidde så det ble tyst.

Men over død og dommedag hvelver mesteren idet han forstummer selve midtsommerhimmelen! En enkel datum gjorde det mulig for gamle Hamsun å øve trolldom enda en ugjenkallelig siste gang. Og denne datum fikk han seg overrakt fra Høyesterett som et aldeles gratis tillegg til dommen, på kjøpet så å si. Solkongen i vår diktningens siste kongesaga, han som var Balder og Loke i én person, ble ramt av rettferdigheten, den blinde Hødd, på selve solfestens dag. Han hadde selv lagt pilen til rette på buestrengen og siktet den inn for en blind gud. For han ville tie så det ble tyst.